
RASPRAVE

Mladen Pavičić

Wittgenstein, malograđani i nauka

Dvadesetih godina ovog stoljeća počela se u Bečkom vrtu intenzivno usvajati nova vrsta građanske »slike svijeta« — naučna. Samo po sebi bila je s jedne strane potaknuta naučnim dilemama i paradoksima unutar deduktivnih teorija s početka ovog stoljeća, a s druge primjenama nauke (tj. tehnikom) koje su uzele zalet još iz prošlog. Objektivno — ona se nadovezuje na naučni racionalizam (*laissez-faire*), oficijelnu državnu filozofiju građanskih liberala.

U Evropi su se tokom prva tri decenija gomilala grandiozna rješenja u naukama: Hilbertov formalan i Brouwerov intuicionistički pristup matematici, Russellova teorija tipova matematike logike i izvođenja matematike iz nje, Einsteinova teorija relativnosti, Bohrova, Heisenbergova i Diracova kvantna mehanika itd. Primjene su uzele maha u industriji, komunikacijama, arhitekturi, ... jednom riječju građanskoj svakodnevici. Novu »naučnu religiju« (argumenti neopozitivista mogli su izgledati uvjerljivi samo onima koji su »vjerovali«) i tradiciji naučne sistematizacije i idealizacije kao da nije bilo teško osnovati (u Beču kao i u Berlinu, Cambridgeu, Varšavi, Kopenhavnu, Pragu i dr.). No, ubrzo su se iskazala fundamentalna ograničenja (Gödelova, Postova, Turingova i Churchova u logici i matematici, a von Neumannova i Einstein-Podolsky-Rosen-ova u fizici, npr.). Ubrzo je tehničko-tehnološka primjena, sa ili bez ratne mašinerije, otpočela (vrlo pedantno) mrvitи nauku. Ali jednom osnovana crkva ima vlastite zakone. Da je ostala samostalna njena bi se religija sistematske obrade svijeta i naučnog Weltanschauunga bila ubrzo rasplinula (sami neopozitivisti su već tridesetih godina počeli ublažavati svoje stavove). Ovako su se vjernici sveli na naučnike i stručnjake: vlade i poslovne organizacije su, naime, u finalnim produktima našle dobrane razloge da prigrle razvijene nauke, čime su inducirale kršćansko-građansko-hijerarhijsku novčanu

autocenzuru naučnika koja kastrira aktere i svaku »nepotrebnu« inicijativu (sjetimo se da razvijene nauke uglavnom nemaju rivalskih škola). Plaćeni živim novcem građani uporno pune univerzitetske dvorane, udžbenike i TV-ekrane sve samim redom i ljestvom idealno pedagoški ogoljenih teorija pretendirajući da govore o nauci, živoj nauci, premda je tako »sređena« nauka davno prestala biti živa, davno stavlјena ad acta u ormar primjena; premda se pretvorila u imenik, priručnik, štaku mogućeg opisa svijeta. Međutim, za objašnjenje strukture slike svijeta i idealizacije nauke, u koju se spomenuti novac ulaze, ne može poslužiti niti Marcuseovsko odvlačenje pažnje s bitnih i esencijalnih problema, niti sistematska obmana i vrbovanje budućih studenata i trudbenika, niti samodefiniranje jedne klase stručnjaka, jer je ta struktura uspostavljena prije nego što su vanjski faktori počeli uvjetovati njeno zamrznuto održavanje. Tako dolazi do ireverzibilnog razgraničenja između uvjetâ nastanka (a time i bazične strukture) i uvjetâ opstanka (dakle, sociologije prihvaćanja) novih modela. Do darvinizma ideja.¹)

Sasvim općenito, na osnovu društvenog (ne)probavljanja modelâ moguće je, naravno, naknadno odrediti društveno relevantne i društveno nepoželjne fokuse teorija. No, ono što je mnogo bitnije jeste mogućnost da se na osnovu početnog prihvaćanja, ili još više neprihvaćanja, modelâ odrede smjer primjene i iskorištavanja (i teorijskog i društvenog), kao i »bolne tačke« konkretne društvene sredine. Ali da se odrede, ne sa stanovišta društva, što bi bio turizam, već sa stanovišta modelâ. Ako, naime, neki model sadrži uglavnom elemente koji se upravo prihvaćaju (počinju primjenjivati, bivaju financirani, pozitivno kritizirani, popularizirani itd.) onda to znači da je on »dobar«. Ukoliko, međutim, on sam nije prihvaćen (nefinanciran, neodobren, negativno kritiziran, itd.) ili biva »intenzivno fokusiran« (uslovno financiran, usmjeravan, nasilno primjenjivan, pozitivno kritiziran po jednoj, a negativno po drugoj osnovi, itd.) onda to znači da sadrži i »bolne« elemente. No, budući da je sistem »dobar« to znači da on dobro pogoda društvo pa su »bolni« elementi ili oni koje društvo upravo prevazilazi ili oni koje društvo, ili njegova uprava, nisu spremni prihvatiti, a samo društvo (odnosno postojeći opis društva) ih sadrži. S druge je strane moguće, retrogradno, kod starih modela, na osnovu primjena, (ne)prihvaćanja i iskorištavanja (i teorijskog i društvenog), odnosno glavnih pravaca društvenog razvoja, odrediti osnovnu strukturu ideja koje tvore neki model i time se oslobođiti nebuloznih lutanja u interpretacijama.

Voden ovakvom okosnicom razradio sam Wittgensteinov »Tractatus Logico-Philosophicus« (tip) s obzirom na »dobar« i prihvaćen model logičkog pozitivizma. Kao konkretne reprezentante tog modela i osnovu za komparaciju odabrala sam dva rada za koje se može reći da predstavljaju kamene temelje logičkog pozitivizma: »Allgemeine Erkenntnislehre« (ae) (»Opća teorija saznanja«) Moritza Schicka (umjerenog predstavnika logičkog pozitivizma) i »Der Logische Aufbau der Welt (law)« (»Logička izgradnja svijeta«) Rudolfa Carnapa (ekstremnog predstavnika). Razrada je u ovom slučaju, nažalost, provediva isključivo retrogradno na modelima čiji su vanjski okviri već poznati, ali vjerujem da je analogna analiza moguća i na savremenim modelima.

Osnovna postavka logičkog pozitivizma jeste da je jedino pravo saznanje o svijetu oko nas kvantitativno saznanje egzaktnih nauka u kojima se kvaliteti i sadržaji zamjenjuju formalnim sistemom pojmove prirodnih nauka i time eliminiraju iz naučne slike svijeta. Ta teza, koja se naziva redukcionizam, pretpostavlja da je svaka smislena tvrdnja ekvivalentna nekom logičkom konstruktu baziranom na pojmovima koji se odnose na neposredno iskustvo, a u krajnjem, Carnapovom, slučaju ekvivalentna nekoj logičkoj strukturi samoj po sebi. Time sadržaj,

¹ M. Pavičić: »Dometi«, Rijeka, u štampi.

naravno, nije izbjegnut, već samo prebačen (dakle implicitiziran) u specifikaciju svih bitnih relacija koje definiraju neki pojam (objekt). Isto se tako ne tvrdi (iako se ova ograničenja u kritikama najčešće previdaju) da se svaki sadržaj može strukturirati (zamijeniti sintaktičkim receptom), već samo oni sadržaji koji se odnose na objekte na koje se može primijeniti naučni metod. Ipak, čitav se neopozitivistički model svodi na logiku klase čiji reprezentanti nisu unaprijed određeni (interpretirani) i u tome se sastoji čuvena i ozloglašena »ekstenzionalnost« logičkog pozitivizma. Ova »neopozitivistička ekstenzionalnost« nije, međutim, nikakvo posebno svojstvo logičkog sistema koji leži u osnovi modela svijeta logičkog pozitivizma [(naprotiv, sve su moderne deduktivne nauke — i logika, i matematika, i fizika (njen sistematisiran i daleko najveći dio) — ekstenzionalne], već puki strah kritičara od »raspojasavanja« nauke i tehnike. U samim djelima — strah je bio izazvan Carnapovim definiranjem čak i takvih pojmoveva kao što su vidno polje, čovjek i sociološka grupa, odnosno Schilickovom »nadom« da će jednog dana psihologija biti zamijenjena fizikom moždanih procesa. (Ovdje bih, objektivnosti radi, naveo da Carnap, definirajući neki pojam, ne pretendira na to da ga obuhvati već samo da definira onaj njegov aspekt koji mu je potreban u konkretnoj naučnoj obradi).

Wittgesteinov tlp sadrži sve bitne elemente modela logičkog pozitivizma pa, dakle, predstavlja »dobar« model. To su glavni predstavnici i iskazali intenzivno poštivajući autora. Međutim on je imao znatnih problema dok nije uspio štampati tlp i pored zalaganja i predgovora B. Russella.²⁾ Zatim su slijedile njegove poteškoće u komunikaciji s predstvincima neopozitivizma³⁾, njihova jednostrana interpretacija tlp-a,⁴⁾ njegovo nezadovoljstvo takvom interpretacijom⁵⁾, njegovi problemi s financiranjem u Cambridgeu⁶⁾, itd. Na osnovu svega toga možemo ocijeniti tlp kao »intenzivno fokusiran«. Odavde slijedi da, paralelno s elementima logičkog pozitivizma, tlp sadrži i njihovu implicitnu kritiku i ograničenja ili, štaviše, da je tlp zapravo u cijelini kritika pristupa logičkog pozitivizma. I sada u ovoj interpretaciji trebamo razlučiti koji su elementi »preživljeni«, a koji »preuranjeni«. Za to bismo trebali preispitati okružujuću društvenu situaciju. No, budući da je u našem pristupu glavno težište na strukturi samih modela, ja ću sociološki pristup društvenoj situaciji zamijeniti aforističnim (time ćemo dobiti opće linije koje kasnije trebamo dokazati u modelu): Početkom ovog stoljeća su trajne malograđanske vrijednosti Thomas Mannovskog tipa počele biti kočnica industrijalizirajućem društvu. Njihova je »spora« filozofija proglašena za metafiziku i našla se u nemilosti⁷⁾. Ubroj je slična sudbina zadesila i prelazni oblik, tzv. aforistični stil filozofiranja (tipa G. C. Lichtenberga i A. Schopenhauera) koji se u Beču pokušao probiti početkom stoljeća i koji je kulminirao aforističkom kritikom K. Krausa.⁸⁾ Po inerciji se traže vrijednosti koje bi bile »trajne«, a aforizmi nikako nisu bili omiljeni — na K. Krausa je primijenjena »taktika totalnog nereagiranja« (Totschweigentaktik).⁹⁾ Tako bi »preživljeni« elementi tlp-a bili: njegova aforističnost (»iznađujuće nalik« na onu fizičara i »jezičnog filozofa« osamnaestog stoljeća C. G. Lichtenberga.¹⁰⁾) i metafizička neodređenost glavne

²⁾ G. H. von Wright: »The Origin of Wittgenstein's »Tractatus«« u knjizi: L. Wittgenstein: »Prototractatus«, London, 1971., str.: 11—29.

³⁾ S. E. Toulmin: »From Logical Analysis to Conceptual History« u knjizi: P. Achinstein & S. F. Parker (ed) »The Legacy of Logical Positivism«, Baltimore, 1969., str.: 36.

⁴⁾ ibid. str.: 32.

⁵⁾ ibid. str.: 36.

⁶⁾ »The Autobiography of Bertrand Russell«, London, 1975., str.: 435—440.

⁷⁾ V. Kraft: »The Vienna Circle«, New York, 1969., str.: 188.

⁸⁾ K. Kraus: »Ausgewählte Werke«, I—III, München, 1977.

⁹⁾ A. Janik & S. Toulmin: »Wittgenstein's Vienna«, New York, 1973. str.88.

¹⁰⁾ G. H. von Wright: Philosop. Rev. LXIV (1955), str.: 527—44.

Ideje (sjetimo se da je već tridesetih godina logički pozitivizam bio proglašavan »naučnom metafizikom«). Što se tiče »preuranjenih« elemenata treba poći od trenutka kad se i na globalnom i na individualnom planu učinilo da bi se od tehnike i nauke mogli oblikovati prikladni pretinci za malograđane. Logički pozitivisti su tada odmah priložili svoj priručnik. Međutim, su se i tehnika i nauka otpočele razvijati isuviše dinamično. Bilo je nemoguće iz njih izvući statične elemente prikladne za stvaranje osjećaja sigurnosti s jedne, a predrasuda s druge strane. Zato je primjenjena nova taktika: nauka i tehnika su svedene na idealnu i nepogrešivu Snagu koja leži u osnovi i pozadini svega, a dugoročna se indoktrinacija postepeno zamjenjuje kratkoročnom — mass-mediumskom propagandom najrazličitije vrste (to je, naravno, daleko skuplje od trajnog cijepiva, ali Snaga pokriva sve troškove). Pri tome se ovo zamjenjivanje nastoji što više usporiti. Na teoretskom planu se to odražava svodenjem naučne strukturiranosti i naučne idealnosti, tj. reda, na neposrednu primjenu i konkretnu tehnologiju, tj. rad. Oslobođeni se prostor popunjava svakodnevicom i komunikacijom, tj. filozofijom za (primjenu na) mase: filozofijom (svakodnevnog) (jezika) i sinhronom lingvistikom, fonetikom, semiotikom, ...¹¹) Te osnovne linije morale bi se ispoljiti i u Wittgensteinovom tlp-u. Zaista, može se dokazati namjensko svodenje i ograničenje logike, strukturiranosti i jednoznačnosti na prirodne nauke i to na onaj njihov dio koji je neposredno uključen u primjenu, tehnologiju, računanja, praksu, svakodnevnicu. Strukturiranost i jednoznačnost mogu u svakodnevnicu ući strogo isključivo samo kroz brojeve (odsustvo pravila izvođenja — analiza istinosnih vrijednosti i ekskluzivna interpretacija varijabli¹²), čuvena »šutnja«, »neizrecivost«). Filozofija svakodnevnog jezika također ulazi kroz neposrednu primjenu — trenutačnu. Odnosno kako je to sam autor kasnije eksplizitizirao: »Upotreba riječi u praksi je njen značenje«¹³) Ideja se sastoji u tome da jezik treba razbiti na mnogo malih »jezičnih igara« (nazvao bih ih pilulama protiv općenitosti i generalizacija)¹⁴), tj. na mnogo malih navika, što prostijih radnji. (Nije li sad jasnije zašto financijeri prosto obožavaju Wittgensteina?) tlp: 6.521 »Rješenje problema života vidi se u nestajanju ovog problema. (Nije li to razlog zbog kojeg ljudi kojima je smisao života, nakon drugog sumnjanja, postao jasan nisu tada mogli reći u čemu se taj smisao sastojao.)«.

No, da napokon pređem na egzaktnije dokaze i osvijetlim samu razradu i strukturu spomenuta tri rada, te stupanj njihovog preklapanja odnosno razlikovanja. Počet ću s izlaganjem striknog modela tlp-a kojeg sam razvio na osnovu jedne svoje ranije detaljne analize tlp-a¹⁵) da bih onda taj model povezao sa strukturama preostala dva rada, koje su uglavnom nedvosmislene i jasne (povezivanje predstavlja modifikaciju jednog mog ranijeg istraživanja uzajamne korespondencije spomenuta tri rada¹⁶). Razradu ću provesti bez pozivanja na vanjske faktore, što znači da će biti, koliko je to u slučaju ovakvih modela moguće, samokonzistentna.

Izložit ću model tlp-a počevši od formalne, logičke jezgre, simbolirajući na neki način biografiski pristup (budući da je Wittgenstein, koliko se može prosuditi iz njegovog dnevnika i »Prototractatus-a«, također prvo

¹¹ U augustu 1977. g. na »Drugom internacionalnom Wittgenstein-simpoziju« u Kirckberg/Wechsel, nedaleko Beča, na kojem je bilo 110 predavača sa 110 referata i nekoliko puta toliko pasivnih učesnika, sreću sam jednog građanina SR Njemačke koji mi je ispričao da je bio marksist i da je stalno imao nemreostivih problema u komunikaciji s radnicima. Napokon je zaključio da je problem u jeziku i da prvo tu stvar treba raščistiti. Čuo je da se Wittgenstein bavio onim najobičnijim jezikom, najprimjerenijim radniku!, pa se obratio državi. Istog trena je dobio stipendiju od 2200 DM mjesečno na 3 godine za izradu doktorske dizertacije o Wittgensteinu.

¹² M. Pavičić: »Ideje«, Beograd, IX, 1—2 (1978.), str.: 65—96.

¹³ L. Wittgenstein: zabilješka diktirana 1934. (iz tzv. »Plave knjige«) u knjizi: L. Wittgenstein: »The Blue and Brown Books«, Oxford, 1969. str.: 69.

¹⁴ ibid. str. 17.

razvio logičku jezgru, zatim oko nje gradio granajuće rečenice označavajući ih brojevima sistematiziranim po asocijativnim mislima koje je imao pišući ih, da bi na kraju posložio te rečenice prema brojevima koje im je pridružio, dobivajući na taj način ono što nam je poznato pod nazivom »Tractatus Logico — Philosophicus«).

Prije svega formalna jezgra nije logički sistem u uobičajenom smislu riječi. Time aludiram na poznatu činjenicu da tlp ne dopušta aksiome niti zakone izvođenja (tlp: 5.132) već samo metodu analize istinosnih vrijednosti koristeći Booleove tablice istinosnih vrijednosti¹⁷).

Drugo svojstvo jeste definiranje teorije na konačno dimenzionalnoj domeni. Naime, pored mnogih ostalih implicitnih i verbalnih tvrđenja »(tip: 5.52)« eksplicitno postavlja: $N(\xi) = \neg(\exists x)fx$. Budući da je $N(\xi)$ logički produk negacija vrijednosti propozicijske variable (tlp. 5.501, 5.502, 5.51) jednadžba je valjana samo na konačno dimenzionalnoj domeni. Jer samo tada primjena DeMorgan — ovog zakona daje gornju jednadžbu¹⁸).

Treća karakteristika jeste ta da je vezanim varijablama dana ekskluzivna interpretacija za razliku od uobičajene inkluzivne interpretacije. Tako, nije $(\exists x,y)f(x,y)x \neq y$ već je $(\exists x,y)f(x,y)$ (5.531) gdje je riječ »različiti« zamijenjena različitošću varijabli. Varijable, međutim, nisu više univerzalne budući da njihovim rangovima nije dozvoljeno da koïncidiraju. Istina je da se u tom slučaju standardno izvođenje paradoksâ ne može provesti što je Wittgenstein odmah i primjetio (tlp. 5.535) ali su se kasnije razrade ideje, Hintikkina, npr.,¹⁹ pokazale neplodnima, jer takva logika još uvijek sadrži kontradikciju.

Sistem koristi slijedeće osnovne simbole: imena, elementarne propozicije, operacije i propozicije. Imena su variabile elementarnih propozicija. Elementarne propozicije, nijedna od kojih nije lažna, su ono što se u običnim logikama naziva jednostavno propozicijama, i mnoštvo kojih bi kad ne bi trebale biti određene unaprijed (tlp. 5.555), bilo besmisleno (tlp: 3.321 — 8). Posljednje svojstvo tiče se metafizičke navike uključivanja bilo kakve propozicije u logiku. Operacije, neke od kojih su npr.: negacija i logičko množenje, reprezentiraju oblike izvođenja jednih propozicija iz drugih — izražavajući realizacije među njima. Propozicije su izraz koji iskazuju primjenu operacija na istinosne vrijednosti sadržećih elementarnih propozicija. Iz ovih je osnovnih simbola kostur (tj. logika) sistema dosljedno izgrađen.

Logika tlp-a je, ustvari, puka metoda tablica istinosnih vrijednosti i, kao takva, potpuno ekstenzionalna. O značenjima se brinu izvanlogička određenja (6.124: »Propozicije pretpostavljaju da imena imaju značenje, a elementarne propozicije smisao; i to je njihova veza sa svijetom«) preko jednoznačnih definicija u upotrebi u prirodnim naukama, kao što će kasnije biti pokazano. Na neki je način i semantika i sintaksa pomaknuta iz teorije u praksu. Tako bi formalni entiteti, »nagomilani« u uobičajenim logikama i matematičkim, trebali biti otpušteni kao suvišni (6.031 — 6.112: »Teorija klase u matematici je potpuno suvišna. To je u vezi s tim što općenitost koju trebamo u matematici nije s l u č a j n a općenitost. Propozicije logike su tautologije . . . , dakle, ne kažu ništa . . . Teorije po kojima se neka logička propozicija iskazuje kao sadržajna uvijek su lažne«.). Umjesto njih trebale bi se koristiti naučne elementarne propozicije zajedno s popisom raznih korisnih i pomoćnih supstitucija (tautologija u logici i jednadžbi u matematici) koje su se akumulirale u toku primjena (6.342: »Mogućnost opisivanja svijeta pomoću Newtonove mehanike ne kaže ništa o svijetu: ono što kazuje jeste to da je pomoću nje opisan upravo tako kako je opisan«). Time smo stigli u područje

¹⁵ M. Pavičić: »Ideje«, Beograd, IX, 1—2 (1978.) str. 65—96.

¹⁶ M. Pavičić: »A Mapping of Wittgenstein's »Tractatus« into the Vienna Circle's Models« u knjizi: »Wittgenstein, der Wiener Kreis und der kritische Rationalismus«, Wien, 1979.

¹⁷ G. Boole: »An Investigation of the Laws of Thought«, London, 1854. str. 7.

¹⁸ M. Pavičić: »Ideje«, IX, 1—2, str. 82.

¹⁹ ibid. str.: 84.

tip-svijeta (T-svijeta koji je izgrađen oko izložene formalne jezgre i koji je opet povratno determinirao strukturu te jezgre).

T-svijet nije svijet koji bismo mogli dodirnuti ili pomirisati, već popis svih postojećih relacija među objektima koji tvore njegovu supstanсу. Da se T-svjet može jednoznačno sumirati na taj način potvrđuje se²⁰⁾ kroz razradu cijelog djela i kroz međusobno isprepletane paragrafe, od kojih neke dajem za ilustraciju:

- 2.04: »Sveukupnost postojećih stanja stvari jeste svijet.«
- 2.01: »Stanje stvari je kombinacija objekata.«
- 2.021: »Objekti tvore supstanciju svijeta.«
- 2.0271: »Objekti su ono što je nepromjenljivo i postojeće; njihova konfiguracija jeste ono što je promjenljivo i nestabilno.«
- 2.0272: »Konfiguracija objekata tvori stanja stvari.«

T-Svijet posjeduje također svoju vlastitu strukturu budući da je: 2.031:

»Određeni način na koji su objekti povezani u stanje stvari jeste struktura stanja stvari.«

Jedina stvar koja je do sada nedostajala jeste subjekt i smisao čitavog svijeta. Subjekt, naizgled, (5.632) »ne pripada svijetu«, a njegov smisao (6.41) »mora ležati izvan njega«. Tako izgleda da smo slobodni pridati mu bilo kakav smisao i ta je prilika zaista korištena u proteklih 50 god. Zamislimo, dakle, pokusno, neutralnog posmatrača sa strane i slijedimo njegov mogući doživljaj T-svijeta, odnosno njegove mogućnosti da ga iskoristi. Dakle, on sebi preslikava činjenice (2.1), tj. on misli (3); on može izraziti što je smislio u obliku propozicije (3.1) prenoseći na taj način, tj. saopćavajući, situaciju iz T-svijeta sebi i nama (4.03); oznaka te propozicije također pripada tom istom T-svjetu (3.14); ali oblik takvog prenošenja, takve projekcije — ne; on pripada njemu i ne može biti izražen u T-svjetu. Sve u svemu užasno zbrkana i nesuvrsta slika. Međutim, zašto bismo mi gledali na svijet kao na neku pasivnu stvarčicu koja samo čeka da se mi za nju zainteresiramo i najđemo na sto muka pokušavajući ga shvatiti. Zar nije puno prirodnije da zgrabimo prvi čekić i navremo na njega. I zaista ako taj mlitavi svijet vratimo s glave na noge onda je sve kristalno jasno. Mi smo ti koji određujemo što su objekti, a što nisu; mi smo ti koji sebi, sebi za upotrebu i računanje gradim i definiramo T-svijet, mi smo ti koji dajemo imena objektima; kome pada na pamet da idući na tržnicu i kruške i jabuke označi varijablom 'x', a nakon toga više ne zna da li je kruška jabuka ili jabuka kruška; saopćavanje situacije iz T-svijeta nije ništa drugo nego računanje, a sama situacija njegov rezultat, broj, puki broj. Ali da izložimo situaciju detaljnije i povežemo T-svjet s logičkom jezgrom koju smo izložili u početku.

3.22: »U propoziciji je ime reprezentant objekta.« Budući da su objekti nepromjenljiva supstanca T-svijeta, a variable propozicija imaju ekskluzivnu interpretaciju, onda je sasvim za očekivati da 4.0311 »jedno ime stoji za jedan objekt, a drugo za drugi« i da je 5.553 »razlika objekata izražena razlikom znakova«. Zatim, povezivanje imena u elementarnim propozicijama (4.22) odgovara nekim mogućim relacijama među objektima (4.21); ali (!) te iste relacije odgovaraju istim, ali istinitim elementarnim propozicijama (4.25); dakle, su sve elementarne propozicije istinite (što i Wittgenstein u pismu Russellu od 19. 08. 1919. eksplicitno potvrđuje: »naravno da . . .«); dakle, elementarne propozicije zapravo ne odgovaraju mogućim već postojećim, konkretno postojećim relacijama među postojećim objektima. Time je, dakle, sasvim očito da je sve podređeno primjeni i konkretnosti.

4.11 »Sveukupnost (istinitih) propozicija jeste čitav korpus prirodnih nauka.«

Ili da prejudiciramo: T-svijet predstavljaju svi oni modeli našeg svijeta na koje se primjenjuju prirodne nauke. T-svijet sam po sebi, baziran na objektima, jeste historijska sirovina, a korespondirajuća T-logika je sredstvo djelovanja u empirijskom području: 5.557: »Primjena logike odlučuje koje elementarne propozicije postoje«. To je osnova Wittgensteinove pobune protiv Fregeove i Russellove logike i pozicija s koje je optuživao njihove tautologije tvrdeći da nam one ništa ne kazuju. I tako smo mi, kroz našu naučnu praksu, ono što bi trebalo biti subjekt T-svijeta; mi smo oni koji definiraju njegove objekte. Objekti su oni konstituenti formalnih pojmoveva prirodnih nauka koji zadovoljavaju neke određene uvjete koje na njih postavlja konkretna nauka:

4.1272: »Kad se god riječ 'objekt' ispravno koristi ona se u pojmovnoj notaciji izražava pomoću varijabilnog imena. Na primjer u propoziciji: 'Postoje dva objekta koji ... se izražava pomoću '($\exists x,y$) ... « 6.3432: »Ne bismo smijeli zaboraviti da svaki opis svijeta pomoću mehanike ... neće nikad spomenuti pojedinačnu masenu tačku: on će govoriti samo o općenitoj masenoj tački«.

Da sumiramo: tlp se eksplicitno bavi onim dijelom našeg svijeta koji bi se mogao jednoznačno i strukturalno obuhvatiti. Pri tome, rezonirajući naizgled intuicionistički i čak konstruktivistički, a zapravo puko svakodnevnički, zaključuje da je to moguće samo za sferu neposredne, računske primjene prirodnih nauka.

Prelazeći na Schlickov ae, htio bih, s obzirom na brojne formalne sličnosti između tlp-a i ae-a, naglasiti da je on pišući knjigu bio sasvim izvan (čisto prostorno-vremenski) mogućeg utjecaja tip-a ili samog Wittgensteina.

Ae određuje pojam objekta tvrdeći da je to konstrukcija definirana kroz naučno znanje s apsolutnom konstantnošću i određenošću (ae:5), koja mora biti jednoznačno označena pomoću (ae: 10) »nedvosmislenе koordinacije koja znači da isti znak mora uvijek korespondirati istom objektu«. Pri tome je (ae:9) »najvažniji i najosnovniji za čitavu zgradu znanja slučaj gdje je objekt dan pomoću relacija u kojoj on stoji naspram drugih objekata« ... Tako (ae:9) »znati znači otkrivati relacije među objektima«, tj. oformiti propoziciju: (ae:8) »Propozicije su znakovi za činjenice. Propozicija označuje postojanje relacija među objektima«.

Fundamentalne propozicije (pandan elementarnim u tlp-u) (ae:10) »zahvaljujući kojima sistem počiva direktno na realnim činjenicama« služe (ae:10) »kao baza (na kojoj) je čitav sistem podignut... pomoću čisto logičke, deduktivne procedure«. Na takav je način (ae:10) »svaka pojedina propozicija u čitavoj strukturi jednoznačno pridružena skupu realnih činjenica«. A budući da (ae: 10) »skup činjenica kojem se lažne propozicije mogu opravdano pridružiti uopće ne postoji... to mora biti moguće konstruirati logiku i nauku bez uzimanja negativnih propozicija u obzir«, što je »intuicionistička« konzekvenca postulata da (ae:21) »zaista nema drugog načina da se uspostavi istina osim preko verifikacije«. Tako smo dovedeni do zaključka: (ae:31) »Znanje o kvalitetama, bilo objektivno bilo subjektivno, se uvijek dobiva na isti način: kvalitete se zamjenjuju simboličkim sistemom pojmoveva prirodnih nauka i tako se eliminiraju iz slike svijeta egzaktne nauke. Jednom riječju, pozitivno poznavanje kvaliteta moguće je samo pomoću kvantitativne metode. Tako je svjesni život potpuno saznatljiv do one mjere u kojoj uspijemo transformirati introspektivnu psihologiju ... u krajnjoj liniji u fiziku moždanih procesa«.

Kao što se može vidjeti Schlick je značajno proširio onaj Wittgensteinovski dio našeg svijeta koji bi se mogao jednoznačno i čvrsto obuhvatiti. Ali, dok je on strpljivo čekao na čovječanstvo da uradi preostali dio posla, Carnap je nastojao pogoditi kako bi završen posao izgledao. Polazeći od teze, koja leži i u osnovici Schlickovog rada (ae: 40), da (law:66) »su određena strukturalna svojstva analogna za sve vidove

iskustva«, law prepostavlja da bi se naš svijet mogao u potpunosti konstruirati na sasvim ekstenzionalan način pomoću atomarnih propozicija o stvarnim pojedinačnim iskustvima. Međutim, pod iskustvima ne podrazumijeva naša svakodnevna, već naučna iskustva; ne uzima se u obzir ostenzivan, već samo pozitivan opis svijeta (law: 13); dakle, samo onaj njegov dio koji se može tretirati naučnom metodom (law:15). Prema tome naš svijet, po law, nije pasivno doživljena svakodnevica, nego sveukupnost naučne spoznaje i naučnih modela o pojedinim njegovim vidovima. I kad kaže da (law:180) »nauka, sistem pojmovnog znanja, nema granica« i (ibid.) »da nema pitanja na koje nauka u principu ne bi mogla odgovoriti«, on odmah i odgovara da ukoliko se odgovor ne može formalizirati da se onda niti pitanje nije moglo naučno formulirati, a s druge strane da odgovorljivost u principu uopće ne znači da nam ne preostaje nepregledno mnoštvo »praktički neodgovorljivih« pitanja. Law prejudicira i optužbe koje su kasnije bile podignute protiv logičkih pozitivista zbog njihovog pokušaja naučnog razmišljanja o objektima koji su do tada bili tabu za egzaktnost: (law:181) »Nema ničeg što ne bi moglo postati objektom nauke, ali, što se tiče sadržaja (onog drugog, nenaučnog pristupa), ljubavi, poeziji, vjeri ili intuiciji koji, naravno mogu biti objekti nauke, oni su (sadržaji) potpuno različiti od (njihovog) naučnog sadržaja«. U vezi s tim je (law:179) »prvi cilj nauke — konstrukcija objekata«. 'Pravi' objekti se potpuno ispuštaju iz razmatranja (law:84). Umjesto njih se koriste znakovi koji naknadno pridružuju empirijskim objektima (law:15) i to nakon što se, na osnovu čisto strukturnih propozicija, izvede konstrukcija sistema (law:65), čime se krug do primjene zatvara sa sasvim druge strane od one u tlp-u.

U načinu zatvaranja kruga do primjene razmatranih modela koncentrira se njihova bit, njihovo preklapanje i njihova divergencija; isto tako interakcija sa društвom, a i ovo njihovo razmatranje.

Umjesto résuméa u kojem bih povezivao ili suprotstavljaо već spomenute pojmove, stavove ili karakteristike, što čitalac može i sam učiniti, dat ћu jedno ilustrirano pravilo.

Ilustracija: U tlp-u se kaže (tlp: 5.5302) »Russellova definicija znaka '=' ne zadovoljava, jer se prema njoj ne može reći da dva objekta imaju sva svojstva zajednička«. Međutim, ona ne zadovoljava samo T-logiku jer je njena osnovna karakteristika ekskluzivna interpretacija varijabli po kojoj se (tlp:5.53) »jednakost predmeta izražava jednakostu znaka, a ne pomoću znaka jednakosti«. A budуći da T-logiku nitko ni za šta ne može upotrijebiti, niti je ikom uspjelo da razvije u nešto suvislo, onda to znači da spomenuta definicija smeta isključivo Wittgensteinu što je za nas sasvim nebitno. Ali da stvar bude još puno gora, može se dokazati da su sve kritike i ocjene u tlp-u ticale se one isključivo logike ili ne, izrečene sa stanovišta T-logike (bilo direktno, bilo analogijski).

Pravilo' Ukoliko u nekoj popularnoj teoriji nedostaje faktička razrada problemâ koje ona tretira, teorija se može smatrati »obrađenom« čim se iz nje uspje izdvojiti dovoljan broj parametara koji bi sociologizma omogućio da istraže uzroke popularnosti takve teorije.

**ČASOPIS
FILOZOFSKOG
DRUŠTVA
SRBIJE**

Godina XXI

Uredništvo
Milorad Belančić
Milan Kovačević
Aleksandar Kron (glavni i odgovorni urednik)
Svetozar Sindelić
Dobroslav Smiljanić
Slobodan Žunjić

Izdavački savet

Vidojko Veličković, Simo Elaković,
Vasilije Krestić, Dušan Kuzmanović,
Sreten Marić, Staniša Novaković
(predsednik), Predrag Ognjenović, Miloljub
Perić, Miodrag Ranković, Miloš Stambolić
Miodrag Žegarac

Tehnički sekretar
Milica Gligorijević

Design
Mile Grozdanović

Uredništvo i administracija

Beograd, Čika Ljubina 18—20, tel. 638-104
Žiro-račun kod SDK br. 60806-678-10649

Filozofsko društvo Srbije, sa naznakom:

«Za Theoriu»

Časopis izlazi četiri puta godišnje
Godišnja pretplata 60.— din.

Cena pojediniom primerku 20.— din.
Dvobroj 30.— din.

Za inostranstvo:

Godišnja pretplata 150.— din.

Cena pojediniom primerku 50.— din.

Dvobroj 70.— din.

Rukopisi se ne vraćaju.

Izdavač: Filozofsko društvo Srbije

U finansiranju časopisa »Theoria« učestvuje
Republička zajednica nauke Srbije

Na osnovu Mišljenja Republičkog sekretarijata
za kulturu br. 413-72/77-02a časopis je oslobođen
plaćanja poreza na promet.

Štampa:

NIGRO »Privredni pregled«
Beograd, Maršala Biržužova br. 3

S A D R Ž A J

**Smisao Marksove ideje
o ostvarenju filozofije**

Branko Bošnjak: Sloboda volje kao pitanje teorije i prakse filozofije str. 5. Ferenc Bodrogvári: Rad filozofije i filozofija rada str. 17. Kosta Čavoški: Paradoksalna sudbina Marksove filozofije oslobođenja str. 20. Milorad Belančić: Ozbiljenje filozofije kao otkrivanje životnog smisla str. 34. Nikolaj Timčenko: Da li je reč o ostvarenju filozofije? str. 40. Dejan Jelovac: Čemu uopšte filozofija? str. 48. Pa-

vle Rak: O ostvarenju filozofije i prevazilaženju metafizike str. 58. Dušan Stošić: Filozofija kao oposebljena samosvest čovečanstva str. 64. Milan Kovačević: Marginalije na temu »ukidanja« filozofije str. 66. Muhamedin Kučaši: Prevladavanje filozofije str. 70. Slobodan Žunjić: Kraj filozofije kao dovršenje filozofije str. 74.

Rasprave

Mladen Pavičić: Wittgenstein, malograđani i nauka str. 87.

Eseji

Nenad Daković: Simbolički ram str. 95.

Polemika

Petar Živadinović: Odgovor Igoru Primorcu str. 99.
Beleška glavnog urednika str. 106.

Prevod

Žan Pol Sartr: Porijeklo ništavila str. 107.

Osvrti i prikazi

Dragan Glumičić: Peta godina izlaženja celokupnih dela Martina Heideggera str. 119.

Im memoriam

Vuko Pavičević (1914—1978) str. 122.

T H E O R I A

The Quarterly Journal of the Philosophical Society of Serbia, № 1—2/1978.

CONTENTS:

Symposium:

The Meaning of Marx's Idea of Realization of Philosophy

B. Bošnjak:

Freedom of Will as a Question of Theory and Practice

F. Bodrogvari:

The Work of Philosophy and the Philosophy of Work

K. Čavoški:

The Paradoxical Fate of Marx's Philosophy of Liberation

M. Belančić:

Realization of Philosophy as a Revealing of the Meaning of Life

N. Timčenko:

Is the Realization of Philosophy in Question?

D. Jelovac:

What is Philosophy for at all?

P. Rak:

On Realization of Philosophy and the Overcoming of Metaphysics

D. Stošić:

Philosophy as a per se Self-consciousness of Mankind

M. Kovačević:

Marginal Notes on the »Transcending« (Aufheben) of Philosophy

M. Kulaši:

The Overcoming of Philosophy

S. Žunjić:

The End of Philosophy as a »Completion« (Vollendung) of Philosophy

Articles:

M. Pavičić:

Wittgenstein, les petits-bourgeois and Science

Essays:

N. Daković:

The Symbolical Frame

Discussions:

P. Živadinović: Answer to I. Primorac

Translation:

J. P. Sartre:

The Origin of Nothingness

Notices and Reviews:

— *The Fift Year of Publication of M. Heidegger's Complete Works*

— *IN MEMORIAM: Vuko Pavičević (1914—1978)*